

บทที่ ๔

การปรับตัวของชาวลื้อในจังหวัดน่าน

จากจำนวนหมู่บ้านลื้อในอำเภอต่างๆของน่านนั้น ทำให้สันนิษฐานว่า น่านอาจจะเป็นที่ดินที่มีชาวลื้ออาศัยอยู่มากที่สุดในเขตภาคเหนือ แต่สถิติจำนวนชาวลื้อนั้นไม่แน่นอน ชุมชนลื้อเก่าแก่มักถูกนับรวมกับไทยวนหรือคนเมือง เนื่องจากมีวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน จนแยกออกได้ยาก ทำให้เกิดทัศนคติตรงข้ามกันสองทัศนะ เกี่ยวกับวัฒนธรรมลื้อ คือ “...วัฒนธรรมไทลื้อตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของคนเมือง...”¹ และทัศนะที่ว่าวัฒนธรรมของน่านนั้นได้รับอิทธิพลลื้อ เนื่องจากมีชาวลื้อจำนวนมากอพยพเข้ามาอาศัยอยู่² ในการสรุปลงความเห็นสนับสนุนทัศนะใดทัศนะหนึ่งนั้น จะต้องศึกษาถึงวัฒนธรรมพื้นเมืองของน่านให้ลึกซึ้ง อย่างไรก็ตามการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวลื้อในน่านเป็นจำนวนมากนั้นแสดงถึงความสำเร็จในการปรับตัวของชาวลื้อเข้ากับสภาพของท้องถิ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี เพราะชาวลื้อที่กระจายตัวอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆทางตอนเหนือของน่านนั้นสามารถอยู่ร่วมกับคนกลุ่มอื่นๆได้ โดยไม่มีความขัดแย้งที่รุนแรงใดๆเกิดขึ้น กล่าวได้ว่า ชาวลื้อสามารถปรับตัวเข้ากับโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของน่าน เพราะความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมเดิมของสิบสองปันนาและล้านนา นอกจากนี้ปัญหาการขาดแคลนกำลังคนในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ทำให้ชนชั้นปกครองต้องประนีประนอมกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆภายใต้การปกครองของตน ขอมให้ผู้ถูกปกครองสร้างรักษานบธรรมเนียมวัฒนธรรมของตนไว้ได้ ตราบเท่าที่ยังยอมรับอำนาจของผู้ปกครองและปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยไม่บกพร่อง

ชาวลื้อภายใต้ระบบการปกครองแบบจารีตของน่าน

ชาวลื้อที่เข้ามาสู่เมืองน่านในอดีตสามารถธำรงรักษาเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของตนไว้ได้ ขณะเดียวกันก็ปรับตัวเข้ากับระบบการเมืองการปกครองของท้องถิ่นใหม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากระบบการปกครองแบบจารีตของรัฐไทนั้นมีความคล้ายคลึงกันอยู่มาก สำหรับชาวลื้อในสิบสองปันนานั้น มีคำกล่าวที่ว่า “มีพ่อเป็นฮ้อ มีแม่เป็นแม่”³ แสดงถึงฐานะทางการเมืองของรัฐสิบสองปันนาที่ไม่ได้เป็นอิสระ แต่เป็นเมืองขึ้นของจีนหรือพม่าแล้วแต่สถานการณ์ อย่างไรก็ตามเนื่องจากมีที่

¹ ชาญ วังวิภาท. อังเสว. หน้า ๔๐.

² ทรงศักดิ์ ประสงค์. “ชาวลื้ออินล้านนา : ข้อสังเกตเบื้องต้น” ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ไทลื้อแห่งล้านนา รวมบทความวิชาการ (เชียงใหม่: ชมรมล้านนาศึกษา, ๒๕๒๕) หน้า ๖๓.

³ รัตนพร พรหมกุล. “สิบสองปันนา บทสำรวจการปกครองและสังคมก่อนการปกครองไทย ค.ศ. ๑๘๕๐” สิบสองปันนา: อดีตและปัจจุบัน (เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือ, ๒๕๒๕) หน้า ๑๒.

ตั้งที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจทั้งสองแห่ง สิบสองปีนาจึงยังดำรงอำนาจการปกครองตนเองเอาไว้ กลุ่มชนชั้นปกครองของสิบสองปีนาจึงประกอบด้วย กษัตริย์ที่ภายหลังเรียกว่า เจ้าหม่อม มีอำนาจสูงสุด รองลงมาคือเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ขุนนางและข้าราชการ กษัตริย์เป็นเจ้าของแผ่นดินและทรัพยากรทั้งหมด ดังปรากฏหลักฐานว่า “น้ำเจ้า คินเจ้า” เช่นเดียวกับน้ำที่เป็นเมืองขึ้นของกรุงเทพฯ แต่ในทางปฏิบัติเจ้าหลวงและเจ้านายมีอำนาจในการปกครองตนเองอย่างเต็มที่ เจ้าหลวงก็มีสิทธิเหนือน้ำและดินเช่นกัน^๑ แม้จะได้รับการแต่งตั้งจากกรุงเทพฯ เมื่อกลับมาสู่บ้านเมืองของตน ก็ต้องมี “พิธีภิเษก” ตามประเพณีดั้งเดิมของตนเอง จะเข้าคุ้มหอต้องมี “พิธีขึ้นสำนัก” มีการ “ออกพญาแสนท้าว” ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง มีการเลียบเมืองด้วยขบวนเครื่องยศและข้าราชการบริหารต่างๆ

กิจการในราชสำนักก็มีการจัดแบ่งอย่างเป็นระบบระเบียบ^๒ มี “ขุนใน” เป็นผู้ดูแลงานด้านต่างๆ ตลอดจนรับใช้และประดับเกียรติยศเจ้านาย แบ่งได้เป็น ๕ แผนกคือ

๑. แผนกวังทำหน้าที่ควบคุมตรวจตรากิจการภายในคุ้มทุกอย่าง ดูแลความสงบเรียบร้อย คุ้มครองป้องกันเจ้านาย มี “เจ้าใช้การใน” ทำหน้าที่ประจำอยู่ แผนกนี้ดูแลจัดพิธีกรรมต่างของเจ้าหลวง เช่น พิธีออกพญาแสนท้าว พิธีออกแขกเมืองหรือต้อนรับแขกเมือง และจัดกองเกียรติยศเมืองเจ้าหลวงออกประพาส มีพญาสิทธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการวัง พญาราชวังเป็นผู้ช่วย ท้าวอาสาเป็นหัวหน้า “คนเจ้าใช้การใน” จับกุมคนที่ขัดอาชญาเจ้าหลวง เป็นผู้ถือหาวนำหน้าขบวนแห่เจ้าหลวง ท้าววังหน้าเป็นหัวหน้า “คนเจ้าใช้การใน” เช่นกัน เป็นผู้ดูแลการออกประพาสเจ้าหลวง ไม่ให้ผู้คนขวางทางขบวน “คนเจ้าใช้การใน” ทั้งหมดมีประมาณ ๑๐๐๐ คน มาเข้าเวรครั้งละ ๑๕ คน เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืนหมุนเวียนกันไป

๒. แผนกเสมียนตรา มีพญาสิทธิอักษรเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ออกหนังสือของเจ้าผู้ครองนครไปยังที่ต่างๆ ประสานงานรับคำสั่งอาชญาไปแจ้งให้สนามทราบ และทำหน้าที่ดูแลสารบรรณภายในหอคำ

๓. แผนกมณเฑียรและอาสนะ มีหัวหน้าคือ พญาราชมณเฑียร และพญาอาสนะมณเฑียร ผู้ช่วยคือแสนหลวงราชนิเวศน์ แผนกนี้ดูแลหอคำและอาคารต่างๆของเจ้านาย ดูแลตกแต่งสถานที่ปูอาสนะเมื่อเจ้าหลวงจะไปตามที่ต่างๆ หน้าที่ปฏิบัติสังขรณ์เมื่ออาคารหรือหอต่างๆเกิดชำรุดเสียหาย

๔. แผนกการกุศล ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้กับเจ้าหลวง การทำบุญของเจ้าหลวงและบันทึกรายงานการกุศล มีแสนหลวงสมภารเป็นหัวหน้า แสนหลวงกุศลเป็นผู้ช่วย แสนหลวงขันคำเป็นผู้ถือพานทองนำหน้าเจ้าหลวงในการประกอบพิธีการกุศลต่างๆ

^๑ บุญวรด ภิรัตติ์, โขดสิบสองปีนาจิติน ๒ (กรุงเทพฯ: วัฒนศัพท์, ๒๕๕๘) หน้า ๑๑๖.

^๒ ตรีทศกั อ่องสกุล, หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและคัมภีร์เม็สสา (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๑๖) หน้า

^๓ บัว ไทศรี, ยามแล้ว, หน้า ๒๖๘-๒๖๙.

๕. แผนกรับใช้ มีหน้าที่รับใช้เจ้าหลวงในงานต่างๆ มีแสนหลวงในเป็นผู้ดูแลการกินการอยู่ของคนในคุ้ม แสนหลวงต่างใจเป็นผู้ดูแลกิจการภายนอก และยังมีพนักงานเสมียนตราและเจ้าหมวดนายหมู่ อีกจำนวนหนึ่ง

กรรมสิทธิ์ในที่ดินและทรัพย์สินสาธารณะชาติถือว่าเป็นของหลวง ดังกฎหมายว่า

อันหนึ่งว่าด้วยสัพพะสิ่งของ อันควรเป็นราชสมบัติ
มีงาช้าง นอแรด เฝ้าผาเฝ้าต้น อันบังเกิดมีและตก
หายอยู่เหนือหน้าแผ่นดิน ในเขตแขวงแห่งบ้านเมือง
แห่งเราก็คือ อันหมอพราณไปห็นเก็บได้ก็ตี หากยังได้
ก็ตี มีในประเทศเขตแขวงบ้านใดเมืองใด อย่าได้ข่ม
ซ่อนปิดบัง ได้ในเขตแขวงบ้านใดเมืองใดให้เอาไป
สำแดงแจ้งพ่อเมืองนายบ้าน หื้อได้รู้ได้เห็นแล้วหื้อ
พ่อเมืองนายได้จัดหมายสำคัญหนักเบาไว้แล้ว หื้อ
ส่งแก่ผู้ได้นำเข้ามาแจ้งเจ้าหมวดนายกองนำเข้ามาไหว
สาขึ้นถวาย ค้นเป็นคนหัวเมืองนอก หื้อพ่อเมืองนำ
มาขึ้นถวาย จักได้พระราชทานรางวัล หื้อแก่ผู้ได้ตาม
ราคาสิ่งของหนัก....⁷

สิทธิดังกล่าวทำให้ผู้ปกครองสิบสองปันนาและน่านมีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจเหนือประชาชนที่ดำรงชีพอยู่ด้วยการทำนาปลูกข้าว และเก็บหาของป่าจากธรรมชาติ ผู้ปกครองให้สิทธิในที่ดินแก่ไพร่ได้สังกัดของตน สิบสองปันนามีตำแหน่ง “เจ้าบ้านนา” ในขณะที่น่านมี “นา สักคี่ต้นดอก” สำหรับกลุ่มชนชั้นปกครอง ลำดับศักดิ์นิมิตดังกล่าวแบ่งแยกฐานะของชนชั้นปกครองด้วยกันเอง และแบ่งแยกชนชั้นปกครองจากสามัญชน

สิบสองปันนามีลำดับศักดิ์นิมิต ๗ ชั้นด้วยกัน ได้แก่⁸

นาแสนหลวง

นาหมื่นหลวง

นาซาวหลวง

นาซาวน้อย

นาสิบ

⁷ ตรีชาติ อ่องตฤณ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

⁸ Cao Chengzhang, "The Sakdina System in Thailand and the Field Official Grades of the Dai Nationality" Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies, Vol.1, pp.79-80.

นาสิบน้อยหรือนาหาน

นาศักดิ์คั่นคอกของน่านที่ปรากฏในอาณาจักรหลักคำ มีลักษณะเหมือนลำดับขั้นศักดิ์นาของอยุธยาหรือต้นรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ ระบุรวมทั้งครอบครัวของเจ้านายและข้าราชการด้วย ความเหมือนของทั้งสองอยู่ที่ลำดับขั้นศักดิ์นานั้น แสดงถึงความแตกต่างของฐานะทางการเมืองและสังคม ไม่ใช่จำนวนที่นาที่แต่ละบุคคลครอบครอง หลักการพื้นฐานคือ ชนชั้นปกครองจะได้รับสิทธิในที่ดินซึ่งทำให้มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ การยอมรับกรรมสิทธิ์“ดินเจ้าน้ำเจ้า” แสดงถึงการยอมรับอำนาจของเจ้าและยอมรับภาวะ“เฮ็ดนา ปาเวียก”¹⁰

ทั้งสิบสองปันนาและน่านมีระบบกินนา ในสิบสองปันนามีข้าราชการตำแหน่งพ่อล่ำมบ้าน พ่อล่ำมหัวสิบ และพ่อล่ำมเมือง พ่อล่ำมเหล่านี้จะกินนาของหมู่บ้านหรือเมืองต่างๆนอกเมืองเชียงรุ่ง ขุนเหนือสนมและขุนนางระดับสูงที่เชียงรุ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพ่อล่ำมเมืองหรือพ่อล่ำมบ้าน เพื่อที่จะเป็นตัวกลางระหว่างราชสำนักเชียงรุ่งกับหมู่บ้านและเมืองต่างๆ พ่อล่ำมเมืองไม่ได้มีบทบาทในการบริหารท้องถิ่นเท่าใดนัก ขุนเหนือกว๋านของเมืองมักได้แต่งตั้งให้เป็นพ่อล่ำมหัวสิบหรือพ่อล่ำมบ้าน พ่อล่ำมในแต่ละระดับจะได้รับผลประโยชน์จากลูกล่ำมของตน เช่น มาช่วยทำนา พ่อล่ำมหรือนาท้าวพญา ส่งข้าว และรับใช้พ่อล่ำมในกิจการต่าง ระบบพ่อล่ำมของสิบสองปันนา แสดงถึงความพยายามที่จะรวบอำนาจจากเมืองต่างๆเข้าสู่ศูนย์กลาง และสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างราชสำนักที่เชียงรุ่งกับเมืองต่างๆ เช่นเดียวกับที่ช่วยให้ชนชั้นปกครองควบคุมทรัพยากรของรัฐ

ที่สิบสองปันนามีนา ๓ ประเภท คือ ¹¹

๑. นาหลวงเจ้า เป็นนาของกษัตริย์และท้าวขุนของเมือง ประกอบด้วยนาตกถวายและนาท้าวขุน ซึ่งผลผลิตของนาตกถวายเป็นของเจ้าของ ในขณะที่ชาวนาผู้เป็นแรงงานในการเพาะปลูกจะได้รับพันธุ์ข้าวและเสบียง ส่วนนาท้าวขุนเจ้าของจะได้รับผลผลิตหนึ่งในสาม
๒. นาพ่อล่ำมมีจำนวนมากที่สุดเหมือนนาขุนราชการของล้านนา ชาวบ้านหรือลูกล่ำมจะทำตามกฎ “เฮ็ดนา ปาเวียก” คือ เมื่อทำนาจึงจะต้องมีภาระรับใช้พ่อล่ำม
๓. นาหัวบ้าน เป็นที่นาของหมู่บ้าน ชาวนาต้องชำระภาษี ๓๐-๕๐ เปอร์เซ็นต์ให้ท้าวขุน นาหัวบ้านนั้นมีจำนวนน้อย

ภายใต้ระบบกินนานี้ ที่ดินถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุมกำลังคน ชนชั้นปกครองไม่ว่าขุนเหนือสนมที่เชียงรุ่ง หรือขุนเหนือกว๋านของเมืองต่างๆสามารถควบคุมกำลังไพร่พลและใช้

¹⁰ ตรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๕๔-๕๖.

¹¹ วิคมาพร เศรษฐกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖.

¹² สัมเด็ม, หน้า ๓๐-๓๑.

ประโยชน์จากกำลังคน นอกจากนี้ได้ข่าวจากนาของราชการ กลุ่มชนชั้นปกครองยังได้รับการรับใช้จากชาวบ้านในระหว่างวันขึ้นปีใหม่เดือนเมษายน หรือระหว่างเข้าพรรษาออกพรรษา บรรดาลูกหลานจะเดินทางมาแสดงความเคารพพ่อล่าม ผู้ใดที่ละเลยอาจถึงกับสูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตน¹²

หนังสือพื้นนาเมืองน่านได้กล่าวถึงระบบกินนาของน่าน ซึ่งใช้การนับลำดับชั้นนาราชการแตกต่างกัน ที่น่าน “เจ้าบวก นายตอ” มีหน้าที่และได้รับผลประโยชน์เหมือนกับพ่อล่ามของสิบสองปันนา มีการเกณฑ์แรงงานจากเมืองต่างๆมารับใช้ทำงานให้¹³

ชนชั้นปกครองของน่านประกอบด้วย เจ้านาย ท้าวขุน พ่อเมือง และนายบ้าน สองกลุ่มแรกรวมกันอยู่ในคำสนาม ซึ่งบริหารราชการของ “เวียงน่าน” และ “หน้าบ้าน” หมายถึง อาณาบริเวณรอบเวียง มีพ่อเมืองและนายบ้านเป็นผู้ดูแลเมือง และหมู่บ้านที่อยู่ไกลออกไป

เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนกำลังคน บางครั้งการให้สิทธิในการใช้ที่ดินนั้นไม่เพียงพอที่จะควบคุมหรือดึงดูดใจประชาชนได้ จึงต้องมีกฎหมายควบคุมและมีบทลงโทษที่ชัดเจน มีการออกประกาศห้ามประชาชนเปลี่ยน “เจ้าบวก นายตอ” โดยเฉพาะเมืองลื้อ ว่า¹⁴

หัวเมืองทั้งหลาย จักย้ายชุนั้น มีเมืองหลน
เมืองเชียงแขง เมืองหลวง เมืองพูคา
เมืองเชียงลาบ เมืองล้า เป็นหัวเมืองด้วยกัน
กิติ จักย้ายเข้ามาในเนื้อเมืองกิติ ห้ามอย่าได้
ย้าย อยู่เมืองใดหือได้อยู่กำแม็งนั้น...

เพื่อเป็นการรักษากำลังคนของเมืองที่อยู่ชายแดนและเพื่อเป็นการป้องกัน “ข้าศึกไป ไทย ลักมา” น่าน เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน จึงร่วมกันออกคำสั่งว่า คนจากสี่เมืองดังกล่าว เดินทางไปมาหากันต้องมีหนังสือเดินทาง ระบุถึงจำนวนคน สัตว์ และทรัพย์สินต่างๆที่นำติดตัวไป ผู้ใดไม่มีหนังสือเดินทางจะถูกจับตัวส่งไปให้สนาม หากผู้เดินทางไปเยี่ยมครอบครัวในเมืองอื่นๆ และตัดสินใจจะตั้งรกรากถาวร จะต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้แก่ “เจ้าบวก นายตอ” เป็นค่าชดเชย¹⁵ แลกเปลี่ยนกับเสรีภาพของตนเอง ส่วน “ข้าหน้าเบี้ยน้ำเงิน” และ “ข้าปลายหอกงาช้าง” ถือเป็นทรัพย์สินที่รัชกาล ไม่ให้เอาของกันและกัน วิธีการนี้มีผลในการจำกัดไม่ให้ประชาชนย้ายถิ่นและมุลนายง่าย ชาวลื้อที่อพยพมาอยู่ที่น่านต่างยอมรับระบบการควบคุมกำลังคนเช่นนี้ด้วยดี เนื่องจากเคยชินกับระบบเดียวกันนี้ในสิบสองปันนาและในที่อื่นๆ

¹² เด่มตัน, หน้า ๑๑-๑๒.

¹³ อรุณรัตน์ วิศิษฐเสียว, หนังสือพื้นนาเมืองน่าน, หน้า ๑-๖.

¹⁴ ศรีสวัสดิ อ่องสกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

¹⁵ ศรีสวัสดิ อ่องสกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๔๑.

ความเชื่อและอุดมการณ์ทางสังคมของชาวลื้อ

ชาวลื้อนับถือพุทธศาสนา นิกายเถรวาท พร้อมกันกับการนับถือผีเช่นเดียวกับไทย ความเชื่อทางศาสนานั้นถูกใช้เป็นเครื่องมือทางสังคมที่จะควบคุมประชาชน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องกรรมแต่ชาติก่อนที่กำหนดชีวิตคนในชาตินี้ ทำให้ชนชั้นปกครองได้รับการยอมรับให้มีฐานะสูงส่งและทำให้ไพร่ยอมรับชะตากรรมของตนในชาตินี้แต่โดยดี อย่างไรก็ตามหลักธรรมของพุทธศาสนานั้นไม่ใกล้ชิดชาวบ้านเท่าความเชื่อดั้งเดิม คือ การนับถือบูชาผี ชาวบ้านเชื่อว่าธรรมชาติที่ไม่อาจควบคุมได้ถูกกำหนดโดยผี ซึ่งสามารถติดต่อผ่านคนทรงหรือ ม้าขี่ คือ ผู้ประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงผี ชาวบ้านรู้สึกมั่นใจหากได้บูชาผีก่อนประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อถือผีได้พัฒนาไปจนกลายเป็นระบบที่สามารถควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของชาวบ้าน ในจินตนาการของชาวบ้านทุกหนทุกแห่งตั้งแต่เมือง หมูบ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่าและบ้าน จะมีผีประจำ ดังปรากฏในคำส่งผีส่งพราย ฉบับปับสาของเก่าจากอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ว่า¹⁶

ครุผี สัพพะว่าผีทั้งหลาย อันอยู่ใน
นารกขงเขต ประเทศป่าไม้และแดนดิน
สายสมินเขื่อนถ้ำ ทุกทำน้ำถ้ำ ขิมข่า
มีทั้งผีข่าและผีปง ผีเสื้อโห่งและเสื่อนา
ผีตายโห่งและตายฮ่า ผีป่า ผีบ้าน ผีเมืองคน
ผีตายกลางป่าไม้ไพรสนต์ดงใหญ่ มีทั้งผีเสื้อไร
และเสื่อสวน มีทั้งผีหัวหลวงพวงเป็นหมูและ
เป็นขุม...

การนับถือผีสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับชุมชน สมาชิกภาพของชุมชนเมืองและหมู่บ้านถูกย่ำด้วยการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมไหว้ผี การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านของชาวบ้านต้องบอกกล่าวผีอารักษ์หมู่บ้านหรือเสื่อบ้านให้ทราบก่อน ธรรมเนียมเช่นนี้นับว่าเป็นรูปแบบการควบคุมสังคมในระดับหนึ่ง¹⁷

เช่นเดียวกับการบริหารงานของรัฐที่มีลำดับชั้นของผู้บริหาร ผีก็มีระดับชั้นของตน ผีที่มีอำนาจสูงสุดคือ ผีเมือง หรือ เสื่อเมือง เป็นผีอารักษ์ของเมือง ซึ่งเจ้าหลวงหรือพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ประกอบพิธีบูชาบวงสรวง พิธีกรรมนี้มีส่วนส่งเสริมยกย่องฐานะของเจ้านายเพราะเน้นบทบาทในการเป็นตัวแทนระหว่างคนกับผี ประกอบพิธีกรรมเพื่อร้องขอความอุดมสมบูรณ์และความคุ้มครองจากผี

¹⁶ บุญยัง รุณศรี, "ส่งพร-ส่งพราย" ไข่มุกโบราณ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ เดือนกันยายน ๒๕๑๖, หน้า ๕๑.

¹⁷ จพ กง จึงจวนชาติไทยในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : เฉลิมนิจ, ๒๕๒๐), หน้า ๕๘.

ชาวบ้านต้องตอบแทนชนชั้นปกครองด้วยการเสียภาษี ส่งส่วย และรับใช้ ในระดับหมู่บ้านทุกหมู่บ้านมีผีบ้านของตน ผีอารักษ์หมู่บ้านมักเป็นเจ้านาย หรือบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเลี้ยงผีทุกปี นับเป็นผีที่สำคัญและใกล้ชิดกับชาวบ้าน และในระดับครัวเรือน ผีปู่ย่าเป็นที่เคารพนับถือของคนในตระกูล ทำหน้าที่ควบคุมดูแลพฤติกรรมของคนในตระกูลนั้นๆ

ผีอารักษ์ของลือเมืองน่าน

ผีอารักษ์มีบทบาทสำคัญในการควบคุมและรักษาผลประโยชน์ทางการเมือง เศรษฐกิจของชนชั้นปกครอง ในน่านหมู่บ้านลือและคนเมืองมีการประกอบพิธีไหว้ผีทุกปี โดยชาวบ้านทุกคนจะมีส่วนร่วมด้วย แต่ชาวลือที่น่านมีลักษณะพิเศษ คือ นำเอาผีบ้านผีเมืองจากถิ่นเดิมของตนมาด้วย หมู่บ้านไทลือมีผีประจำหมู่บ้านของตนดังนี้

อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	ผีบ้าน
ท่าวังผา	ป่าคา	ต้นช้าง	ผีเจ้าหลวงเมืองลำ จุลา
		หนองบัว	“
	ศรีภูมิ ขม จอมพระ	คอนมูล	“
		บ้านเลี้ยว	ผีเจ้าหลวงจอมแจ้ง
		บ้านยู	ผีเจ้าหลวงคำแดง
		บ้านลอมกลาง	ผีเจ้าหลวงเชียงลาบ
		บ้านทุ่งซ้อง	“
บ้านล่อน	“		
บัว	ศิลาเพชร	บ้านนาคำ	ผีเจ้าหลวงปู่คา
		บ้านทุ่งรัตนา	ผีเจ้าหลวงหมวกคำ ผีเจ้าคำเขียว
		บ้านป่าตอง	ผีเจ้าหลวงปู่คา
		บ้านทุ่งศรีบุญยืน	“
		บ้านคอนไชย	ผีเจ้าเมืองเชียงรุ่ง
		บ้านตีนตก	ผีเมืองเงิน ผีบ้านหมี่
		บ้านหัวน้ำ	ผีเมืองเงิน ผีบ้านหมี่
		บ้านฝ้าย	ผีนางโย ผีบ้านหมี่

อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	ผีบ้าน
เชียงใหม่	สถาน	บ้านนาบ้าน	ผีเจ้าหลวงปู่เสลา ผีเจ้าหลวงเมืองลำ ผีเมือง เชียงลาบ
		บ้านสันติสุข	ผีเมืองเชียงลาบผีเจ้า หลวงปู่เสลา ผีเจ้าหลวง เมืองลำ
	ป่า	บ้านคอนแก้ว	เจ้าพ่อพญาแก้ว
		บ้านซอน	เจ้าหลวงสบหลาย เจ้า หลวงสบคา
		บ้านป่าลาน	ผีเจ้าฟ้า
		บ้านหมอน	ผีเจ้าแก้วเกื้อน เจ้าพญาผา นอง
		บ้านร้องแง	เจ้าหลวงช้างเผือกกาเขียว
		บ้านฮ้อ	ผีเจ้าฟ้าน้อย ผีเมืองแมน
		บ้านหนองแดง	ผีเจ้าหลวงแสนตา ผีเจ้า หลวงสมยศ เจ้าพ่อน้ำง่า
		บ้านศรีอุดม	ผีเจ้าฟ้าน้อย
บ้านป่าจิว	เจ้าพ่อซ้อมือเหล็ก		
กิ่งอำเภอ สองแคว	ยอด	บ้านผาหลัก	ผีเจ้าปู่คำแดง
		บ้านปางสาม	ผีท้าวผาบ ผีเจ้าหลวงช้าง
	บ้านสบยาง	เจ้าภาพใจคำ พญาอุ เจ้า หลักเมือง เจ้าหลวงบ่อ น้อย	

ผีอารักษ์ของชาวลื้อที่เป็นที่รู้จักกันคือองค์หนึ่งคือ ผีเจ้าหลวงเมืองลำ เป็นผีอารักษ์ของ
หมู่บ้านหนองบัว คั้นฮ่าง และคอนมูต เป็นกลุ่มหมู่บ้านของชาวลื้อที่อพยพมาจากเมืองลำ ในราว

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁸ จึงผูกพันเคารพนับถือเจ้าหลวงเมืองลำ และยกย่องให้เป็นผีบ้านของตนเอง ทุกๆสามปีจะมีพิธีบวงสรวงเป็นเวลาสามวัน โดยชาวบ้านจากสามหมู่บ้านจะมาร่วมกันประกอบพิธี มีการปิดหมู่บ้านไม่ให้คนนอกเข้าออก ผู้ประกอบพิธีเป็นลูกหลานเจ้าเมือง และตระกูลขุนนางของเมืองลำที่อพยพมาอยู่เมืองน่านด้วยกัน¹⁹

ที่บ้านร้องแง อำเภอปัว ก็มีพิธีไหว้ผีเจ้าหลวงช้างเผือกงาเขียว ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเจ้าเมืองเลนหรือเมืองลิน เป็นเมืองลือในเชิงตุงของพม่า อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองน่าน หลังจากเสียชีวิตแล้วชาวบ้านก็สร้างหอผีให้สถิตย์อาศัยและมีการบวงสรวงบูชาเป็นประจำ²⁰

แม้ว่าหมู่บ้านไทลื้อทั้งหลายจะมีผีเฉพาะของตนเอง แสดงถึงความผูกพันกับอดีตและบ้านเมืองเดิมของตนเอง แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้หลีกหนีจากอำนาจของผู้ปกครองเมืองน่าน และไม่ปรากฏความขัดแย้งที่รุนแรงทางความเชื่อแต่ประการใด เพราะเจ้านายเมืองน่านยอมรับการไหว้ผีตามศรัทธาความเชื่อของชาวบ้านโดยไม่เข้าแทรกแซง แต่ควบคุมอยู่เบื้องบน โดยที่เมืองน่านมีกฎหมายห้ามฆ่าวัวควาย ผู้ใดละเมิดจะถูกลงโทษถึงขั้นประหารชีวิต ดังนั้นหากชาวบ้านจะฆ่าวัวควายเพื่อเลี้ยงผีสำคัญๆ จะต้องขออนุญาตจากเจ้าเมืองหรือพ่อเมือง โดยมีขั้นตอนดังนี้²¹

อัน ๑ ค้ำยการจัดพริกมมีเทพคารักษ์น
 ค้นว่าในราชสำนักในวง หีไห้วสากอ
 ค้นปนหน้าบ้านหี มปตติปิดถึงสนามก่อ
 ค้นว่าหัวเมืองนอกหีบอกถึง พ่อเมืองหีไค้รู้ก่อ
 หันว่า หีฮู้ที่ว่าเปนโจร ลักกินควาย
 ค้นไค้รู้แล้วตจกเอาตัวเข้าใ้ราชวัดไไว้...

ขั้นตอนดังกล่าวทำให้ผู้ปกครองน่านมีส่วนในระบบความเชื่อและพิธีกรรมของชาวลื้อ ค้ำย การอนุญาตให้ประกอบพิธีกรรมได้นั้นก็เท่ากับเจ้านายผู้ปกครองได้สนับสนุนการประกอบพิธีกรรม แม้จะไม่ได้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเอง แต่ก็มีส่วนในการทำให้ชาวลื้อได้รับผลประโยชน์ในแง่ความอุดมสมบูรณ์และความคุ้มครองจากพิธีกรรมนั้นๆ

ระบบควบคุมกำลังคนของลื้อในสิบสองปันนาและน่านมีความคล้ายคลึงกันอยู่มาก ในแง่การให้ความสำคัญกับที่ดินและการใช้อุดมการณ์ความเชื่อ หรือธรรมเนียมประเพณีควบคุมกำลังคน

¹⁸ คำนวณนับถึงของนางปล่อง หารามณ์ บ้านเลขที่ ๑๑๘ หมู่ที่ ๕ ตำบลป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน

¹⁹ พงษ์ จิตพิทักษ์อนุสรณ์พิธี (น่าน: เคนไทย , ๒๕๒๑) หน้า ๑๗-๔๐.

²⁰ คณะนักศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัย ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมตำนาน "พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงช้างเผือกงาเขียวของไทลื้อ บ้านร้องแง อ.ปัว จ.น่าน" *วารสารวัฒนธรรมศึกษา* มหาวิทยาลัยสุโขทัยฉบับปฐมฤกษ์ (น่าน: เคนไทย , ๒๕๒๑) หน้า ๕๒-๕๓.

²¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, "พระราชพงศาวดารเมืองน่าน ร.ศ ๑๑๑ คำนวณนับถึงของนางปล่อง ความระโย ๖๑ หมู่ ๒ ต.ป้อมแก้ว กิ่งอำเภอนาหมื่น น่าน" *รวมพงศาวดารประวัติศาสตร์* ๒ มกราคม ๒๕๒๔, หน้า ๑๘.

ความคล้ายคลึงดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เหมือนกันเท่านั้น แต่เป็นเพราะทั้งลื้อและขาน ต่างดำรงชีวิตอยู่ภายใต้วัฒนธรรมข้าว มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพที่ทำให้คนผูกพันกับธรรมชาติและที่ดิน เมื่อชาวลื้ออพยพมาสู่เมืองน่าน จึงสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบของท้องถิ่นได้ง่าย เจ้านายเมืองน่านสามารถใช้ระบบการควบคุมกำลังคนแบบเดียวกันกับทั้งขานและลื้อได้โดยไม่เกิดความขัดแย้ง ลื้ออยู่ในฐานะเดียวกับขานในระดับหมู่บ้าน มีอำนาจการปกครองตนเองในระดับหนึ่งตราบทำที่ยังปฏิบัติหน้าที่ภาระของคนตามระบบศักดินาท้องถิ่น ในฐานะไพร่เมืองโดยการเสียภาษีและเกณฑ์แรงงาน ลื้อในน่านจึงสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้โดยไม่มีการแทรกแซงหรือขัดขวางจากผู้ปกครอง แม้กระทั่งผีต่างชาติพันธุ์ก็ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งแต่กลับช่วยควบคุมชาวบ้าน ทำให้รัฐสามารถใช้อำนาจของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและชอบธรรม